

BULLETIN

van de Historische kring

HET LAND VAN HERLE

OPGERICHT 4 APRIL 1945

Twee-maandelijks tijdschrift ter versterking van het contact tussen de historische beoefenaars en historie-belangstellenden, wonende in het oude Heerleener land

---

Parochiescholen

SINDS de eerste eeuwen van het Christendom werd het volk door de geloofsverkondigers onderwezen, niet alleen in de godsdienst maar ook in de elementaire wetenschap van lezen en schrijven. Evenals tegenwoordig in de missielanden werden ook reeds in de oudste tijden naast kerken, scholen opgericht.

Het onderwijs werd in het begin uitsluitend door priesters gegeven, later ook door leken. Zo lezen we van de Maastrichtse bisschop Falco (507-514), dat hij onderwijzers aanstelde in zijn bisdom. De H. Lambertus (± 700) had zelf zijn eerste opleiding genoten op een dorpschool.

Op het einde der 8e eeuw werden op bevel van Karel de Grote overal parochiescholen opgericht, die hijzelf niet zelden met een bezoek verzeerde. Het staat historisch vast, dat in het bisdom Luik, waartoe deze streken destijds behoorden, in die dagen reeds school werd gegeven aan kinderen van zeven jaar.

De naam parochiescholen drukt voldoende hun aard uit: ze bleven nauw aan de kerk verbonden. De pastoor had er voor te zorgen; de aartsdiaken had het algemeen toezicht. De Bisschop drukte zijn onderhorige geestelijkheid het volksonderwijs als een grote en gewichtige zaak op het hart. In grotere plaatsen stond het onderwijs in vroeger tijd in hoog aanzien: de naam Schoolstraat dagtekt dikwijls nog uit de Middeleeuwen.

Doch toen in de 16e eeuw de storm der Hervorming over deze landen ging, hadden kerk en school veel te lijden. Het was dan ook de grote zorg van bisschop Lindanus om naast de kerk de school weer op te halen.

En bisschop Cuyckius, zijn opvolger op de bisschoppelijke zetel van Roermond, volgde zijn verheven voorganger ook daarin trouw na. In 1570 schreef bisschop Lindanus voor, dat alle schoolmeesters de eed van trouw aan de kerk moesten afleggen en dat zij de kinderen elke dag naar de kerk moesten begeleiden.

Bisschop Cuyckius verplichtte de onderwijzers godsdienstonderwijs te geven, de kinderen het morgen- en avondgebed te leren, toe te zien, dat de kinderen elke dag en zeker des zondags de H. Mis bijwonen en minstens op de hoge feesten tot het H. Sacrament naderen.

Degene, die het patronaatsrecht had, m.a.w. het recht had de pastoor te benoemen, benoemde ook de onderwijzer.

In Oirsbeek stond de begeving van de Pastorie aan de adellijke Norbertijnessen van Houthem. Daar benoemde de Proost van Houthem de onderwijzer ofte schoolmeester. Er moest eerst een eenvoudig examen worden afgelegd bij de aartsdiaken, de deken of de pastoor; daarna volgde de benoeming.

Het ambt van schoolmeester werd in die tijd meestal uitgeoefend door de koster. Deze toestand, n.l. die van vereniging van beide ambten heeft in vele gemeenten geduurd tot het midden der vorige eeuw.

De meester moest zijn van voorbeeldige levenswandel, hij moest een levend exempel zijn voor de parochie. Hierop en op zijn werk moest de pastoor toezicht houden.

Het ontwikkelingspeil van de meester stond niet hoog, maar waar in het land der blinden eenoog koning is, zo gold hij naar de maatstaven van die tijd voor een ontwikkeld, een „geleerd” man. De meester was de vraagbaak van het volk. Moest er een brief worden geschreven, dan werd hij ontboden. Daarom had hij altijd pen, papier en inkt bij zich.

Hij stond bij de eenvoudige dorpelingen in hoog aanzien. Hier en daar was het zelfs gebruikelijk, dat een nieuwe meester bij zijn ambtsaanvaarding op plechtige wijze werd ingehaald.

In sommige plaatsen werd de meester elk jaar opnieuw benoemd. Zo in Schinveld, waar in 1743 Arnold Buysers koster-schoolmeester was.

Deze moest jaarlijks met St. Jan op de brug bij de kerk de sleutels aan het volk presenteren. Was men over hem tevreden, dan kreeg hij ze terug en was weer voor een jaar in zijn ambt bevestigd.

Ook in Nuth werd de meester telkens voor een jaar benoemd. In het reglement op school-, kerk- en armwezen van 28 juni 1751 der gemeente Nuth staat, dat de *jaarlijkse* aanstelling van de schoolmeester zal geschieden door alle eigenaren, die minstens drie bunder eigendom hebben. In diezelfde gemeente schijnt men wel eens minder tevreden te zijn geweest over het werk des kosters. Deze werd dan van zijn schoolmeesterlijke taak ontheven en dan moest de kapelaan de zaak maar overnemen.

Over de inkomsten van de schoolmeester van die tijd vinden we maar weinig. Gewoonlijk moest hij genoeg nemen met de schoolgelden. In Brunssum was dat (rond 1750) een blamuser ($\pm$ 12 cent) per maand en per kind; benevens een en ander in natura. De meeste gezinnen gaven jaarlijks een roggebrood, een garf tarwe of een kop rogge; voor het onder-

wijs aan de arme kinderen ontving hij nog een bedragje van de gemeente. Zo zien wij: 1729 Obbicht en Papenhoven: „Is resolveert bij de scepunen, dat den armenmeester Aret Bouten aan de schoolmeester bij provisie een half voeder koelen sal hebben te leveren met last aan de secretaris sulx bij ordinantie door den bode te doen depescheren”.

Zo lezen we in een gekwiteerde rekening van Custer Coenen aan de gemeente Wynandsrade: „de school is begonst den 12 dec. 1796 en geeyndigt den 15 april 1797; maken in het geheel 19 en ½ maent; de eerste 12 stuyver en de andere 5 stuyver beloopt in gelt 6 gulden 12 stuyver en 2 oort.

Hiermede brenge ook nog in rekeninge dry kinderen, dewelke nog dry jaren in school geegaen en niet voldaan en nu versoekt uyt de renten der armen, dat ik onderwijzer voldaan worde .....

„beloopt van voors. dry jaren 12 gulden 19 stuyver. Zoo bekenne ik onderschrevene bovenstaende som voldaan te zijn door P. Ritzen,

volgt ondertekening: H. COENEN, custer.

Let wel, hij noemt zich „Custer.”

Vaste schoollokalen waren er in de regel in onze dorpen niet. De school was een kamer in het huis van de meester, waar de kinderen op mekaar gepakt zaten op lage bankjes. Op hun knieën hadden ze hun boekje liggen. De meester zat iets hoger in een leunstoel of wandelde door de klas met een hazelaren stokje in zijn hand.

De regelmatige opeenvolging van trimesters kende men niet. Gewoonlijk werd op de dorpen alleen 's winters onderwijs gegeven; in de zomer waren de kinderen bij het boerenwerk. Voor brandstoffen werd gezorgd door de leerlingen. De vrouw van de meester profiteerde hiervan, ze kookte 's winters het middageten in de school en ook de varkensketel stond regelmatig op.

Ook het onderwijs in de winter schijnt vaak onregelmatig te zijn gegeven en soms niet door de meester zelf. In een rapport van het Kapittel na een inspectie in Heer in 1721 wordt vermeld, dat de school werd gehouden door een wat meer ontwikkelde boer (rusticus), aangezien de koster het geven van het onderwijs geheel verwaarloosde.

Hetzelfde kapittel klaagt in een volgend rapport, dat „de schole te Heer soo in die letterkonst als in de Christelijke leeringhe te laat begon en te vroeg eindigde.” De ingezetenen groeiden hierdoor niet alleen op „in eenen ongeletterden aerd,” maar ook in „eene diepe onkunde der christelijke leeringhe.” Daarom ordonneren de Heren, dat al diegenen, welke verplicht waren onderwijs te geven hiermede „te laatste” zouden beginnen met Sint Maarten, 11 november, en eindigen met Pasen.

De onderwijzenden moesten ervoor zorgen, dat de jeugd, terwijl ze nog „ploeyaem” was, zou „gebogen” worden en dat zowel de arme als de rijke, zonder onderscheid van persoon, in de letterkunst en de Christelijke leer werd onderwezen en opgevoed.

Mocht aan dit bevel niet worden voldaan, dan zou op andere wijze hierin worden voorzien.

De Pastoors zouden een waakzaam oog moeten houden op naleving van deze ordonnantie, die door „affictie” (ophangen) zou worden bekend gemaakt.

Tot zover de Heren van het Kapittel.

De studievakken in de oude scholen waren beperkt tot drie: lezen, schrijven, rekenen. Lezen werd door iedereen geleerd. Nadat de kinderen de letters hadden leren kennen uit het A B C-boek of uit het Haneboek, een voorloper van het Spaboek van Prinsen, brachten ze hun tijd al spelend en lezend door. Ze behandelden en mishandelden de kleine en de grote Mechelse Katechismus, de bijbelse geschiedenis, het Evangelieboek, de academie, de zielentrouster, de zendbrieven, de reizen van broeder Jan van der Linde.

Later heeft men daar nog bijgevoegd de Almanak „opdat de knaapkens en de maagdekens tot meerdere ontwikkeling van hun verstand en van hun spraakvermogen hun hart zouden kunnen ophalen aan het spellen van dusdanige konstige vreemde woorden, als in datzelfde boekskes voorkwamen”.

Zelfs werd bij de ver gevorderden soms nog een romantisch verhaal toegevoegd als de wonderlijke historie van de wandelende jood of een reis naar het H. Land.

Van rekenen werd weinig werk gemaakt en de schrijfkunst was „een abele conste” die alleen aan enkele bevoorrechten tegen aparte betaling werd geleerd. Dan zaten de leerlingen aan een tafel, waar in een loden inktkoker zich de inkt bevond, die meester zelf had gemengd en ze schreven er met pennen, die meester zelf gemaakt en vermaakt had.

Lezen werd er uitstekend geleerd. En de gebeden en de Katechismus ook. Dat was alles, maar dat was veel.

Deze schooltoestanden bleven, ook na het beeindigen van de 80-jarige oorlog, voort duren in het Spaanse, later Oostenrijkse deel van Zuid-Limburg. Dus Hoensbroek, Schaesberg, Waubach en de onderbanken hielden hun Parochiescholen.

Van die Parochiescholen trok zich de dorpsregering weinig aan. En de landsregering zowat niets.

Dat zou echter anders worden in de plaatsen, die door het Partagetraa-
taat van 1661 als Generaliteitslanden onder het bestuur van de Staten-
generaal waren gekomen.

Onder de velerlei reglementen, die werden uitgevaardigd, was voor de Parochiescholen van ingrijpend belang het Schoolreglement.

Hierover de volgende keer.

J. G. J. HOENS

Een militair Hospitaal

Te Hoensbroek

ZOALS in afl. 1, 1960 van dit Bulletin reeds vermeld werd, was er gedurende de winter 1747-'48 te Hoensbroek een militair hospitaal gevestigd, ten dienste van de aldaar ingekwartierde soldaten van het regiment Wurmbrandt.

Over het aantal verpleegden, de ziekten, de verpleging en de verplegers vind ik niets vermeld, maar uit de staat der uitgaven, die de gemeente Hoensbroek zich daarvoor moest getroosten, is toch wel een en ander omtrent de primitiviteit van de inrichting op te maken.

Ook zijn de rekeningen interessant in verband met de prijzen der artikelen.

De „Staet van uitgaeff door de Borgum aen ende voor het hospitaal van het Regiment van Wurmbrandt gedaen” luidt als volgt:

op 8 november 1747 hebben burgemeesters van Hoensbroek voor het hospitaal geleverd:

643 voet wijc (canadassen) planken á 6 oort per voet	48 gld	4 st	2 oort
164 voet kepers á 5 oort de voet	10	5	—
178 voet treven (plafondbalken) á 6 oort de voet	13	7	—
gearbeid aan het maken van de bedsteden, deuren, vensters, klenen (de muren met leem bestrijken), dekken (het repareren van het strooien dak), het inzetten van de stoven (potkachels) te zamen 38 dagen ieder dag á 2 schilling	38	—	—
2 stoven met de daartoe nodige pijpen, de ene 9 gld 6 st, de andere 6 gld	15	6	
64 ellen doek om bedden en lakens te maken á 10 ½ st de el	33	12	
voor het maken van bedden en lakens	1	—	—
aan garen voor het maken der bedden	—	16	—
900 nagels om de bedden te maken	3	3	—
3 linnen dekens á 5 schilling het stuk	7	10	—
stro voor de bedden	1	10	—
glasvensters	3	5	—
1 ijzeren ketelken	1	18	—
2 splinterslootjens (?)	—	10	
4 aarden schotelen	—	6	—
17 bezems	—	17	—
3 ijzeren lepels	1	4	—
11 houten platelen á 5 st per stuk	2	15	—

3 ijzeren lampen	3	10	—
2 tobben (emmers)	1	—	—
1 kan wachelderkorens (jeneverbessen)	—	5	—
1 koekepan	1	8	—
1 ijzeren vuurtroffel	1	5	—
1 ijzeren ketelken	1	5	—
1 grote ijzeren ketel	6	—	—
1 vuurijzer	7	5	—
1 klein baarken (Keulse pot)	—	10	—
1 weekgaren (pit voor de lamp)	—	1	—
26 kannen olie (van 13 nov. tot 19 maart) á 19 st de kan	24	14	—
in november 3 karren kolen	52	—	—
in december 5 „ „	72	—	—
in januari 4 „ „	75	17	—
in februari 3 „ „	59	17	3
in maart 2 „ „	40	—	—
5 zakken kolen	10	—	—
betaald aan Reinier Custers voor ijzerwerk, smeeloon, hout, stro en andere noodzakelijkheden voor het hospitaal	23	14	—
betaald aan Christiaan Lahay voor verscheidene noodzakelijkheden voor het hospitaal	37	12	2
betaald aan Arnold Daniëls	3	3	2
betaald aan Christiaan Kerkhofs voor geleverd hout	4	1	—
betaald aan Hein Ceibits „ „ „	6	—	—
totaal	612	17	1
Hiervan gaat af de ontvangst van de verkochte mobiliën van het hospitaal	64	13	1
Blijft in uitgaaf	543	4	—
Alsnog betaald aan 3 vrouwen, die gedurende het winterkwartier de kluiten (ballen van kolengruis en leem) hebben gemaakt van 17 karren kolen voor het hospitaal	10	—	—
Blijft te declareren	558	4	—

Pro memoria, dat de eigenaars der twee huizen, waarin het hospitaal is gehouden, nog niet betaald zijn voor de huur, omdat men met hen nog niet eens is geworden over de huurprijs, waarover men zich gewend heeft tot de Staten des Lands.

J. JONGEN

HOE MEN IN HEERLEN

GEDURENDE DE 18e EEUW

Belastingvoorschriften uitvoerde

DE OPMAKING VAN HET KADASTER.

DE invoering van het kadaster, dat als grondslag moest dienen voor de heffing van belasting op onroerende goederen, heeft in het verleden vaak aanleiding gegeven tot ernstige wrijving tussen de plaatselijke bestuursorganen en de hogere instanties. Het is begrijpelijk, dat eerstgenoemden de eigenaren van onroerende goederen trachtten te vrijwaren tegen belastingverhoging die, naar zij wellicht terecht meenden, het onvermijdelijke gevolg zou zijn van deze registratie.

EERSTE RESOLUTIE VAN 5 DEC. 1731.

Door de Staten Generaal der verenigde Provinciën werd op 5 december 1731 een resolutie uitgevaardigd, waarbij werd gelast, dat in de Landen van Overmaas onverwijld moest worden overgegaan tot hernieuwde metingen en de samenstelling van leggerboeken.¹⁾

Uit het volgende moge blijken, hoe de plaatselijke besturen zich meermalen met spitsvondigheden — en somtijds niet zonder succes — aan de opgelegde verplichtingen voor lange tijd wisten te onttrekken. Te Heerlen heeft het ambtelijk apparaat de uitvoering van de resolutie van 5 december 1731 over ongeveer zestig jaren uitgestreken! Verschillende schijnargumenten en omstandigheden werkten hiertoe mee. Zo o.m. het feit, dat het archief van de schattheffer (= ontvanger) gedeeltelijk oncompleet was geraakt. Ook bij de aangifte van belastbare gronden en bij de toepassing van de normen voor de vaststelling van het te betalen bedrag waren onjuistheden ingeslopen. Het noodzakelijk te maken onderscheid tussen leen- en laatgoederen had de verwarring — gewild of ongewild — in de administratie nog vergroot. Bij de inbeslagname van de bokkenrijdersgoederen viste de overheid eveneens achter het net.

Deze voor onze tijd ondenkbare gang van zaken is uitvoerig in de officiële verhandelingen van de Hoofdbank Heerlen genotuleerd geworden. Uit een oogpunt van volledigheid en van bewijsvoering laten wij hier de meest typische passages volgen zoals deze in de Notulenboeken zijn vastgelegd.

Blijkens de notulen der vergadering van 20 oktober 1739 hadden „Commissarissen en Geërfdens (bezitters van een erf) en ingezetenen van de Vrijheijt en Hoofdbanke van Heerle, Land van Valckenborgh” zich tot de Commissarissen Deciseurs te Maastricht gewend met het verzoek te worden ontslagen van de verplichting tot hermeting als bedoeld in bovengenoemde resolutie.

Aangezien op dit verzoek afwijzend was beschikt, werd besloten „het voor dit jaar te laeten provisioneel bij de oude omlaeg” en om „in conformiteyt van deselve resolutie de eventuele meetingen naer confrontatie van de oude Registers of Schattleijsten exactelijck te effectuieren, aen Hans Willem DAUTZENBERGH te gelasten alle schattelijsten of registers, volgens desselfs verklaeringe van den jaere 1698 tot den jaere 1707 inclusive, onder hem berustende, alhier ter Griffie over te brengen. Gelijk meede aen den modernen Collecteur (tegenwoordig ontvanger) T. DAUTZENBERGH, verclaerende de volgende schattelijsten sedert den jaere 1708 tot 1738 onder zijn berusting te hebben, gelast word deselve insgelijck ter Griffie te deponeeren, en alsoo verders alnoch is voorgebracht, dat er verscheijde oude registers souden berusten op de Pastorijs onder de erffgen. Peeter DAUTZENBERGH, mitsgaeders de erffgen. HASELIERS, HOKELS en BOIJMANS is meede goetgevonden alle de voors. erffgen. in particulier te laeten aenseggen deselve leijsten en registers en verdere documenten het Collecte deeser Bancke betreffende ter Griffie over te brengen inwendigh drie weecken naar insinuatie. Sullende de daegen en tijds van aengeevinge door den Gerechte worden bekendt gemaect”.

Hieruit blijkt, dat reeds in 1698 en vroeger lijsten of registers van vaste goederen bestonden, die dienden tot heffing van grondbelasting.

In de vergadering van 13 september 1740 werd besloten de termijn van aangifte van de eigendommen met het oog op de in het buitenland wonende eigenaren te verlengen tot 26 of 27 oktober 1740, op welke dagen tot het doen van aangifte zitting zou worden gehouden ten huize van C. LAMBERTS.

OPSPORING VAN VERDWENEN REGISTERS VAN VASTE GOEDEREN.

Tevens werd de gerechtsbode opdracht verstrekt de erfgenamen van Peeter DAUTZENBERGH, HASELIERS, HOKELS en BOIJMANS, die aan het verzoek tot inlevering van de zich in hun bezit bevindende lijsten en registers niet hadden voldaan, zich alsnog deze documenten te doen verschaffen en deze ter Griffie te bezorgen.

In de vergadering van 5 september 1741 werd medegedeeld, dat, nu de „aenbrenginge” (aangiften) waren gedaan, een nieuw leggerboek moest worden ingericht overeenkomstig de resolutie van 5 december 1731. De secretaris C. LAMBERTS werd opgedragen „omme ten spoedighsten een bequaem en ordentlijck leggerboek te conficieeren op soodaenige form

en voet als met de Heeren Banckcommissarissen gevoeghelijk geoordeelt sal worden.”

Aangezien de gerechtsbode, die ten vorigen jare opgedragen was de oude schatregisters of lijsten bij de hiervoren genoemde erfgenamen op te vragen, slechts twaalf dergelijke lijsten van de erfgenamen HOKELS ontvangen had, werden de Bankcommissarissen gemachtigd om de „gebreekene desnoots ende ten spoedighsten bij rechtsmiddelen daer toe te constringeeren”.

In de vergadering van 8 augustus 1742 werd meegedeeld, dat het leggerboek nog niet gereed gekomen was.

NOTULEN TE LAAT ONTVANGEN.

Op de vraag welke rechtsmiddelen waren toegepast ten aanzien van de bovenaangehaalde in gebreke zijnde erfgenamen werd door Commissarissen medegedeeld, dat zij aan de hun verstrekte opdracht nog niet hadden kunnen voldoen, omdat zij de notulen te laat hadden ontvangen. De secretaris werd daarop gelast te zorgen, dat voortaan de notulen binnen een maand in het bezit van de belanghebbenden moesten worden gesteld op straffe van inhouding van zijn beloning.

Nadien is van maatregelen tegen hen die niet hadden voldaan aan de opdracht tot inlevering van de kadastrale bescheiden niets meer gebleken. Waarschijnlijk zijn deze ten gevolge van de oorlogstoestand achterwege gebleven en is ook de uitvoering van de meergenoemde resolutie enkele jaren blijven rusten.

TWEEDE RESOLUTIE VAN 22 AUG. 1753.

Eerst in de notulen van 11 september 1753 wordt wederom melding gemaakt van een nadere resolutie van de Raad van State der verenigde Nederlanden van 22 augustus 1753.

„Dat dewijl bij het voors. berigt van den Rentmeester VAN ESSEN voorkomt, nae haar Hoog. Moog. Resolutie van den 5en December 1731 tot ontlasting en redres van de huijshouding der Bancken en Dorpen in de Landen van Overmaze genomen, tot Heerle niet behoorlijk is geobserveert, schout en regenten van Heerle voornoemt sullen worden gelast gelijk worden bij dese, om alsnog binnen den tijdt van drie maanden haar Hoog. Moog. voors. Resolutie, voor soo veel aengaet het aenbrengen der Landerijen ende het formeren der leggerboeken behoorlijk ter executie te stellen, en sig verders nae den inhoud van dien punctuelijk te reguleren, doende van haere obediente in desen blijcken aen den Hoofdofficier des Lands van Valkenburg die mits dese gelast word haar Ed. Moog. te informeren, wat hem daarvan sal gebleken zijn.”

Blijkens een in het notulenboek opgenomen resolutie van de Raad van State der verenigde Nederlanden van 28 november 1753 deed de luitenant drossaerd des lands van Valkenburg PANHUYS bij missive van 15 oktober 1753 aan de Raad van State mededeling, dat hij van schout

en scheepenen en geërfdens van Heerle voorstellen had ontvangen tot het wegnemen van „swaerigheden en difficulteyden in het aenbrengen der landerijen ondervonden”. In deze resolutie wordt gezegd, dat de aan schout en scheepenen van Heerlen opgelegde verplichtingen „illusoir” zijn gemaakt door „het niet behoorlijk aangeven van die geene, die te gelijk leen- en laetgoederen besitten”, doch dat anderzijds de uitvoering van de resolutie door „schout en regenten met groote slapheijt is behandelt”. Gelast werd, dat ook van de leengoederen, voor zover deze tot de laatgoederen behoorden, aangifte moest worden gedaan. Deze aangifte diende schriftelijk te geschieden op door schout en scheepenen te bepalen zitdagen. De betrokkenen moesten onder ede verklaren, dat zij niets hadden verzwegen. Ingeval zij niet in staat waren het juiste aantal bunders op te geven, moest het geheel door een beëdigd landmeter worden opgemeten en daarvan mededeling worden gedaan aan schout en regenten. Ten slotte werd gelast, dat schout en regenten voortaan de hun gegeven „ordres met meerdere vigilantie en preciesheijt moesten executeren”.

Deze resolutie was getekend door Onno Zwier VAN HAREN.

VERZUIM VAN AANGIFTE VAN EIGENDOMMEN.

Volgens de notulen van 13 november 1754 werd ter vergadering medegedeeld, dat zich bij de aangifte van de eigendommen opnieuw moeilijkheden hadden voorgedaan, doordat om gegronde redenen velen niet hadden voldaan aan de letter van de resolutie, omdat zij onbekend waren met de limieten van de Bank, terwijl sommigen beweerden vrij te zijn van belasting, anderen daarentegen als reden opgaven, dat hun landerijen van „so slegten natuur waren, dat zij den halven schatt niet konden dragen”.

Ter verklaring zij medegedeeld, dat de schat slechts ten volle verschuldigd was voor landerijen van goede kwaliteit; voor minderwaardige grond, zoals ontgonnen heideland, was niet meer dan de halve schat verschuldigd.

In deze vergadering werd voorts gezegd, dat de tijd te kort was geweest om alles behoorlijk te onderzoeken en te regelen; te dien einde werd een deputatie uit de vergadering daartoe aangewezen. Om die reden kon ook het leggerboek nog niet worden samengesteld. Voorgesteld werd de Hoofdofficieren uit te nodigen op de vergadering aanwezig te zijn om gezamenlijk over deze kwesties van gedachten te wisselen „dat sig met schrijven niet soo wel doen kan”.

VERGISSINGEN BIJ DE AANGIFTE.

Bij de aangifte schijnen nog al eens vergissingen te zijn voorgekomen, doordat men het onderscheid tussen leengoed en laatgoed niet kende. Hieromtrent vermelden de notulen van de Banksvergadering van 11 oktober 1757, dat „Commissaris PELT, Secretaris POPPELMAN en Collec-

teur DAUTZENBERG op ordre van den hr. Schout menigvuldige daegen gevaccert hebbende tot het veranderen van den gedaenen aanbrengh als hebbende verscheidene personen Leen voor Laet en Laet voor Leen aangebragt den eenen te veel en den anderen te wijnig aangebragt”.

In de vergadering van 7 november 1758 werd medegedeeld, dat de leggerboeken nog niet samengesteld waren, omdat de limietscheidingen nog niet waren vastgesteld.

In de notulen van 28 januari 1760 wordt vermeld, dat binnen acht dagen een exacte lijst, opgemaakt volgens de nieuwe „matricul”, van hen, die „hunne meermaete boven het oude boendergetal niet hadden voldaan” in handen van Commissarissen moest worden gesteld.

Er schijnen aanmerkelijke verschillen te zijn geconstateerd tussen de oude en de nieuwe aangiften van de onroerende goederen. Althans op 26 maart 1760 verscheen een nieuwe resolutie, waarbij schout en schepen werden gelast opgave te doen van de middelen die zij hadden aangewend om „het verschil tusschen de nieuwe aanbrengh en de oude leggerboeken na te speuren en of zij nog middel sien om verdere ontdekking te doen van verduysterde en niet aangebraghte schatbare boenders”.

In de vergadering van 27 oktober 1761 werd aan de sekretaris een jaarlijkse vergoeding toegekend van 10 pattacons, ten einde ambtshalve te zorgen voor „het op- en afschrijven van vercofte en getransporteerde vaste goederen”, omdat arme ingezetenen dit achterwege lieten wegens de daaraan verbonden kosten.

De 27 oktober 1762 werd door de secretaris medegedeeld, dat „de erreurs in de schatleijsten gecorrigeert en alles dus verre in staat gebracht is om een ordentlijk Leggerboek te kunnen formeeren en dat verders het af- en aenschrijven op de oude cohieren qualijk kan geschieden dan nemaels groote confusie daaruit soude konnen resulteren. Waarop gedelibereert sijnde is goedgevonden aan den Secretaris PELT voor het formeeren van het bancktsleggerboek toe te leggen eene somme van vijff hondert guldens Maestr.cours”.

Uit de notulen van 18 oktober 1763 blijkt, dat het leggerboek in orde was, behoudens de inschrijving van de eigendommen GROENEN van SOURETH, Peter en Mathijs VORAETZEN en de erfgenamen WIDERSHOVEN.

De aan de secretaris PELT toegekende beloning van 500 gulden zou hem worden uitbetaald, indien hij zorg droeg, dat alsnog aantekening van vorengenoemde posten in de legger geschiedde. Dit schijnt inderdaad te zijn gebeurd, want de som van 500 gulden werd aan PELT uitbetaald.

Om te achterhalen welke onjuiste aangiften van belastbare eigendommen waren gedaan, wendden de bestuurders van Heerlen zich naar aanleiding o.a. van de hiervoren genoemde resolutie van 26 maart 1760 op 21 oktober 1760 tot de Raad van State met het drieledig verzoek:

1° te gelasten, dat de Leenen en Stenden (Geestelijkheid) inzage zullen verstrekken van hun boeken en bescheiden betrekking hebbende op de belastbare onroerende goederen;

2° toe te staan, dat maatregelen zullen worden genomen tot vaststelling van de limieten der Bank;

3° toe te staan, dat de eigendommen, waarvan opzettelijk verzuimd werd aangifte te doen, gerechtelijk te laten opmeten en de nalatigen te beboeten.

Bij resolutie van 25 februari 1768 werd daarop het volgende bericht ontvangen:

ad 1°: de drie betrokken organen, die de beheerders zijn van eigendomsregisters en documenten, zullen aan de leden van het plaatselijk bestuur inzage verstrekken van deze bescheiden. ²⁾;

ad 2°: met inschakeling van de luitenant drossaard van het land van Valkenburg zal zo nodig een conferentie gehouden worden nopens de bestaande of voorgewende onzekerheid der grenzen van het banksgebied Heerlen. ³⁾;

ad 3°: in voorkomende gevallen zal een gerechtelijke opmeting plaats hebben t.o.v. de schout en twee schepenen door een beëdigd landmeter. ⁴⁾.

Door de Staten Generaal der Verenigde Nederlanden werd op 16 december 1744 een resolutie uitgevaardigd met betrekking tot de in beslag genomen onroerende goederen van geëxecuteerden, gevonnisten en voortvluchtigen uit de landen van Overmaas.

Aanleiding tot de uitvaardiging van dit besluit was het feit, dat in het land van Valkenburg een groot aantal vonnissen gewezen was, waarbij de goederen van de veroordeelden in beslag waren genomen. De vonnissen betroffen de berechting van leden van de bekende bokkenrijdersbende.

Nu hadden de Staten Generaal bij resolutie van 2 november 1773 van de opbrengst der geconfisqueerde goederen afstand gedaan, met het doel deze te bestemmen tot betaling van de proceskosten.

De rentmeester der domeinen W. H. PANHUYS kon echter geen gevolg geven aan de hem verstrekte opdracht tot verkoping van geconfisqueerde goederen, omdat deze niet alleen niet werden aangegeven, doch integendeel werden verduisterd en vervreemd en bovendien verzuimd was deze onmiddellijk onder beheer te stellen.

De oorzaak van deze wantoestand was, dat zich in sommige plaatsen van het land van Valkenburg geen leggerboeken bevonden en daar waar deze al aanwezig waren de bijhouding achterwege was gebleven.

Waar dientengevolge de proceskosten niet konden worden voldaan, werd bij genoemde resolutie gelast, dat alle vrouwen, vrienden en nabestaanden van hen wier goederen waren geconfisqueerd binnen veertien dagen aan de rentmeester der domeinen VAN PANHUYS opgave moesten doen van de bezittingen der veroordeelden, ten einde tot publieke verkoping te kunnen overgaan.

Voorts werd bij dit besluit opnieuw gelast, dat conform de resolutie van 5 december 1731 binnen zes maanden de leggerboeken „behoorlijk moesten zijn geformeert, en daar deselve wel zijn geformeert, dog

defectueus bevonden, van de daar in voorkomende defecten gesuivert worden”.

ANNO 1775 HET LEGGERBOEK NOG NIET GEREED.

In de Banksvergadering van 10 oktober 1775 deelde de sekretaris mede, dat het leggerboek „seer defectueus” was, hetgeen echter niet door de schuld van de aanbrengrers, doch door die van zijn voorganger was veroorzaakt „sijnde veele posten aangebragt die niet af- of aangeschreven zijn”.

Nog in hetzelfde jaar volgde een nieuwe resolutie, waarbij werd gelast een kadastrale legger samen te stellen, omdat aan de vroeger te dien aanzien uitgevaardigde resolutie blijkbaar niet het nodige gevolg was gegeven.

De aanhef van deze op 17 december 1775 uitgevaardigde resolutie luidt als volgt :

DERDE RESOLUTIE VAN 17 DEC. 1775.

„Alsoo Ons is te ooren gekoomen, dat niet tegenstaande Onze ernstige meening, vervat in Onze Resolutie van 5 December 1731 op veele Dorpen en Plaatsen in de Landen van Overmaaze, onder Onze Partage behoorende, alsnog niet zijn geformeert behoorlijke Leggerboeken van de vaste goederen, of daar deselve al geformeert zijn, nimmer in een goede en behoorlijke ordre zijn onderhouden geworden :

OPSOMMING VAN DE OORZAKEN VAN DE NALATIGE UITVOERING DER BELASTINGVOORSCHRIFTEN.

Dat er ook eene merkelyke disproportie gevonden word omtrent het Salaris van de Secretarissen voor het doen van de overboekingen van groote of kleine Perceelen, soodanig dat de minstvermogenste meer als de vermogenste souden worden beswaart, bij aldien men sig bij continuatie daar omtrent na het getal der Perceelen, en niet na de groote der effective Bundertallen soude moeten gedraagen; dat 'er meede weesendlyke defecten en omissien bevonden worden in de Leggerboeken van de respective Banken en Dorpen in de Landen van Overmaaze, als waar inne bij ieder Perceel niet zijn aangebragt en geannoteerd de Erflasten Chynsen en Dominiale Renten op de voorz. Goederen geaffecteert, en waar door veele Goederen als vrij en onbelast werden verkogt, veralieeneert of bij scheidinge toebedeeld, dewelke jaaren na dato bevonden worden met soodanige Lasten beswaart te zijn. Dat 'er boven dien ook merkelyke abuisen voorvallen omtrent de Renten aan het Land vergolden wordende, uit oorsaake dat de Landmeeters, bij verdeeling van Goederen tusschen de Erfgenaamen, de lasten van de Landerijen separeren, in soo verre selfs, dat eenige Landen dewelke belast zijn, vrij en onbelast toebedeelt worden, en daar en tegen de Landen, dewelke onbelast zijn,

worden beswaart met Renten, geaffecteert op de Panden der andere Condividenten of Erfgenaamen, waar door het gebeurt dat de meeste Onderpanden ten Leggerboeken der Domeinen en Geestelijke Goederen bekend, als vrij en onbelast beseeten worden, terwijl andere als Debitouren, somtijds geen Goederen meer besittende, te Boek staan, alles tot merkelijke prejuditie van Onze Domeinen, inzonderheid omtrent die geene, dewelke bij verkoop aan de Pondpenningen of Werfschellingen (een door koper verschuldigde belasting 1/10 of 1/12 van de koopsom bedragende) subject zijn."

Ten aanzien van de inrichting van de leggerboeken bevat de resolutie, kort samengevat, de volgende bepalingen.

De eigenaren of vruchtgebruikers van huizen, landerijen of andere vaste goederen in de drie landen van Overmaaze gelegen die zij bij koop, krachtens testament, ab intestato of op andere wijze in eigendom of vruchtgebruik hebben verkregen of zullen verkrijgen, moeten deze in de leggerboeken laten aantekenen, en wel binnen twee maanden na de publicatie der resolutie, voor zover betreft de eigenaren, woonachtig ter plaatse waar de goederen zijn gelegen, binnen vier maanden voor hen die in de stad Maastricht of in de landen van Overmaas elders woonachtig zijn en voorts binnen drie maanden nadat vaste goederen in eigendom zijn verkregen.

Voor de boeking in de legger was verschuldigd

2 stuiver voor elk perceel van minder dan 50 kleine roeden zijnde 1 stuiver voor „afschrijvingen” en 1 voor „aanschrijvingen”;

4 stuiver voor elk perceel van 100 tot 400 kleine roeden;

5 stuiver voor elk perceel van 300 tot 600 kleine roeden en

6 stuiver voor elk perceel groter dan 600 kleine roeden of 1 bunder.

Eigenaar of vruchtgebruiker, die geen aangifte binnen de gestelde termijn had gedaan, was een boete van 150 gulden verschuldigd voor elk perceel groter dan 1 bunder met of zonder huis; voor 1 bunder of minder of een huis 50 gulden en voor 100 kleine roeden of minder 25 gulden hollands.

Voorts bevatte de resolutie bepalingen omtrent de bestemming van de boeten, die opgelegd werden aan hen die onjuiste opgaven verstrekten of onjuiste boekingen verrichtten. Van deze boeten kwam een derde deel toe aan de Officier, een derde aan de aanbrenger, terwijl een derde was bestemd voor de armen van de plaats, waar de goederen waren gelegen. De 7 oktober 1776 waren ter banksvergadering aanwezig de rentmeester der domeinen en de luitenant-drossaard, die er op aandrongen, dat de nieuwe legger ten spoedigste in orde moest worden gebracht en dat de vergadering daartoe de nodige maatregelen diende te treffen.

In de vergadering van 3 november 1778 werd mededeling gedaan van het rapport van de gewezen secretaris COTZHUYSEN, waarbij ter kennis van de vergadering werd gebracht, dat hij ingevolge resolutie van Haar Hoog. Moog. van 16 dec. 1774 en 17 dec. 1775 en de banksresolutie van 6 oktober 1776 „behoorlijke sitdaegen, nae voorafgaande gedaene affixien, gehouden had, tot formeeren van een behoorlijk Leggerboek,

dat op voors. sitdaegen, weijnigh, ofte geene Persoonen, hebben coomen aenbrengen, en dierhalven hij heer Referent, nogh niet in staat is geweest, te voldoen aan de salutaire Resolutie van haar Hoog.Moog. voors. is goedgevonden, den secretaris te gelasten, om nogmaelen ex superfluo, nieuwe sitdaegen ten eijnde voors. uijt te schrijven, en ingeval de ingeseetenen nogh souden naelaetigh blijven aan te brengen, als dan de nalaetige aen de Heeren gequalificeerdens over te geeven, omme ingevolge Placaet voorn. gestraft te kunnen worden”.

In 1779 is men blijkbaar met de samenstelling van de kadastrale legger begonnen, doch het is, zoals uit het volgende blijkt, wel zo goed als zeker, dat de legger nog niet was voltooid, toen de landen van Overmaas in 1795 bij de franse republiek werden ingelijfd.

In de vergadering van 26 juli 1784 werd naar aanleiding van de vraag, waarom het nieuwe leggerboek nog niet in orde was, door de secretaris geantwoord, dat alle aangegeven eigendommen geboekt waren. In deze mededeling schijnt men echter weinig vertrouwen te hebben gehad, althans de vergadering besloot het nieuwe leggerboek te laten verifiëren door de Commissarissen, benevens de heren HENNEN en STASSEN en de schatheffer, omdat men het nodig vond, dat het leggerboek „tot perfectie gebracht” werd. De secretaris werd gelast binnen twee maanden een berekening van de aangegeven grootten te maken en inzage te verstrekken van alle bescheiden.

ANNO 1791 : ONVOLLEDIGE AANGIFTE VAN BEZITTINGEN.

Ondanks de herhaaldelijke bedreigingen met strenge maatregelen schijnen zelfs in 1791 nog eigenaren te zijn geweest, die geen aangifte van hun bezittingen hadden gedaan.

In de vergadering van 24 oktober 1791 werd de secretaris opgedragen de nalatigen nogmaals bij aanplakking te gelasten hun goederen aan te geven.

Bij niet nakoming zou de nalatige voor de Officier van Justitie worden geleid en ingevolge de plakaten worden gestraft. De veldbodens hadden voor de aanplakking en publicatie in elke rotte zorg gedragen.

De in het gemeentearchief van Heerlen aanwezige legger van 1779 bestaat uit 15 lijvige delen en is ingedeeld in 14 rotten of wijken, te weten:

- No. 1 Dorpsrotte van Heerlen;
- „ 2 Veebrandsrotte van Heerlen;
- „ 3 Weegscheijtsrotte;
- „ 4 Rotte van Welten;
- „ 5 Rotte van Vröschenbroek en Bensenrade;
- „ 6 Rotte van Caumer en Ackerstraet;
- „ 7 Rotte van Soureth, Beijtel en Kerkraede;
- „ 8 Rotte van Voerendael;
- „ 9 Rotte van Cunraede;
- „ 10 Rotte van Winthaegen, Colmont en Ransdael;

- „ 11 Rotte van Ubagsberg, Mingersborg, Drintelen, Eijserheide en Huls in twee delen;
- „ 12 Roebroeker Rotte;
- „ 13 Rotte van Heerler-Heyde, Hoensbroek en Amstenraede;
- „ 14 Rotte van Nieuwenhagen en Schaesbergh.

INRICHTING VAN DE LEGGER.

In de legger komen naast de naam van de eigenaar of vruchtgebruiker de volgende gegevens voor:

grootte van het perceel in bunders, kleine roeden en voeten; omschrijving van de aard (huis, koolhof, akkerland, weiland, beemd, enz.)¹ en de ligging van het perceel, aangeduid met de plaatselijke benaming en de namen van de belendende eigenaren of wegen, zomede de wijze waarop en van wie de eigendom is verkregen (erfenis, aankoop, deling enz.); de aard van de lasten op de eigendom rustende (de volle of de halve schat, pacht in natura (veldvruchten of gevogelte) verschuldigd aan heerlijkheid, kerken, proostdijen, armenhuizen enz.).

Aangezien de eigendommen niet in kaart waren gebracht is het duidelijk dat de tegenwoordige ligging aan de hand van deze gegevens zeer moeilijk, vaak onmogelijk is vast te stellen, daar de plaatselijke benaming in vele gevallen in vergetelheid is geraakt en de belendende eigenaren somtijds niet meer kunnen worden opgespoord.

Voor het doel, waarvoor deze registratie van de eigendommen werd ingesteld, de heffing van schat (grondbelasting), waren deze gegevens echter alleszins voldoende.

Opgemerkt zij, dat de legger geen volledig beeld geeft van alle onroerende goederen. Uiteraard ontbreken de leengoederen evenals de geestelijke goederen. Wel werden de leengoederen, die tevens laatgoederen waren in de legger opgenomen.

De hoofdelijke aanslag in de belasting werd, nadat de totale jaarlijkse uitgaven waren vastgesteld, omgeslagen naar rato van het aantal belastbare bunders. De aanslagen waren dientengevolge telken jare verschillend; de volle schat bedroeg b.v. in de jaren 1784 tot 1794 van 6 gulden 10 stuiver tot 7 gulden 10 stuiver per bunder.

W. LINDELAUF †

---

1) Annales de la Sté. Historique et Archéologique, tome I, blz. 77.

2) met opsigte tot het eerste lid van het versoek dat het Leenhof 's Lands van Valckenburg, Partage van haar Ho. Moog., de Ceulse Mankamer tot Heerle, ende Stenden 's Lands van Valckenburg, Partage als vooren, mitsgaders derselver Greffiers of Secretarissen sullen worden gelast, gelijk gelast worden mits deesen, aan Schepenen en Banckscommissarissen van Heerle of haare gedeputeerden te geven vrij acces tot haare Registers en Documenten, soo verre sij het selve noodig zullen hebben tot ontdekking der Leenen en grootte derselve onder de Bank Herle, mitsgaeders aan deselve de noodige extracten of copien onder betaling der gewoonelijke rechten uit te reijken;

3) met opsigte tot het tweede lid van het versoek, dat zal werden aangeschreeven aan den L. Drossard 's Lands van Valckenburg FARJON, dat het aan haar

Ed. Mo. uit het voors. request van Schepenen en Banckscommissarissen van Heerle is voorgekomen, dat een waare of voorgevende onsekerheyd der Limieten aan Geërfdens onder Heerle pretext verschafft om sig te onttrekken aan de betaeling der schattingen, dat Predecesseur PANHUYS op desselfs voorstel, bij haar H.Moo. resolutie van den 22 Augustus 1755 is geauthoriseert, om de voorgeslage conferencien met die van UBAG en het GULICKERLAND over de Limietscheydingen meede bij te wonen, daat bij soo veel mogelijk voor het hooge recht en souveraineteit van haar ho.mog. benevens het particulier interest van derselve onderdanen te waaken en soo veel mogelijk daar omtrent een finale schikking te maken, mits gevende daar van aan haar Hoo.Mog. kennis alvoorens deselve te arresteeren, dog dat haar E.Moog. niet bevonden hebben, dat door sijn voorn. Predecesseur of daarna door hem iets daar omtrent verrigt of ter kennisse van Haar Ho. Mo. gebracht is, en dat, dewijl haar E.Moo. niet te min begripen, dat die limieten niet behooren te fuctueeren of onsekerheid daat omtrent plaats te hebben haar Ed.Mo. hem gelasten, om na alvoorens daarover met de regenten van Heerle gesproken of gecorrespondeert te hebben haar Ed. Mo. te berigten, wat er is van die onsekerheid der Limieten, wat er geworden is van de voorgeslage conferentie, wat door sijn Predecesseur door hem gedaan is tot applaneering van differrenten daar omtrent en wat hij vermeent, dat om die saak tot stand te brengen alsnog soude behooren verrigt te worden;

- 4) met opsigt tot het 3de lid van het versoek, dat schout en regenten van Heerle sullen worden gelast, gelijk gelast worden bij deesen, om op merckelijke suspectie, dat de aangeeving der boendergetallen niet opregtelijk was gedaan, een geregte meeting door een geswooren Landmeeter ten overstaan van schout en twee schepenen te laten doen ten kosten van die geenen, die sullen bevonden worden de quantiteit haarer boendergetallen niet opregtelijk te hebben aangegeven. En wijders dat de schout van Heerle op het ernstigste sal worden gelast, gelijk gelast word bij deese, om sonder enige conniventie te calangeeren en te procedereen tot invordering der boete bij haar H.Moo. resol. van den 5 December 1731 gestatueert tegen die geenen, die sullen bevonden worden geen geregte aangeeving van de grootte haarer boendergetallen te hebben gedaan.

De Joodse Gemeenschap te Heerlen IN DE FRANSE TIJD

(Vervolg)

Naderhand werd ingeschreven:

= Nathan Moijse — hij tekende Moses — geboren te Heerlen in het voorjaar van 1764, van beroep koopman. Hij nam als nieuwe naam Bernard Benedic. Dit geschiedde eerst op 11 augustus 1809. (Uit de Registers van de Burgerlijke Stand blijkt dat hij een zoon was van Moyses Benedic, in leven slager van beroep en van Judith Jacobs, ook genaamd Judith Stiel. Hij overleed alhier 17 april 1833 ten huize van zijn neef Jacob Michel Canter. Volgens de aangifte overleed hij op 80-jarige leeftijd als wednr. van Adelheid Star.)

De vader Moyses Benedic was destijds een vooraanstaande figuur in de

plaatselijke Joodse gemeenschap. In juni 1778 trad hij samen met een zekere Heuman Emanuel namens de Joodse Gemeente op, toen onderhandelingen werden gevoerd over het Joodse kerkhof.

Op 15 juni 1779 verzocht hij aan heren Schepenen om inschrijving in het Gichtregister van de dienaangaande op 11 juni 1778 gesloten overeenkomst. (L.v.O. no. 2050, p. 235, Gem. Archief Heerlen.)

Moyses Benedic overleed te Heerlen 14 Brumaire jaar 14 (5 november 1805) in de ouderdom van 95 jaar. Aangevers van dit overlijden waren zijn zoon Nathan, koopman en een buurman Moyses Hertz, 46 jaar, slager van beroep, gelijk de overledene.

Judith Jacobs, de echtgenote van Moses Benedic, was reeds eerder overleden, op 22 Fructidor jaar 10 (9 september 1802). Zij was 92 jaar oud, alhier geboren omstreeks het jaar 1710 en de dochter van Jacob Leuwe en Mechel N.N. De aangifte geschiedde door haar man.

Aan de naamsverandering van hun zoon Nathan op 11 augustus 1809 was nog het een en ander voorafgegaan.

Deze Nathan Moses was in het bezit van een paspoort, dat op 24 april 1808 was afgegeven door Burgemeester Kemmerling, met een geldigheidsduur van één jaar. Dit tot op heden bewaard stuk blijkt een interessant document te zijn. Het volgende staat erop vermeld (we geven de Nederlandse vertaling van de Franse tekst) :

Algemene Politie van het Keizerrijk.

Departement van de Nedermaas — Onder-Prefectuur Maastricht, Gemeente Heerlen.

Wet van 28 vendemiaire jaar 6 (19 oktober 1797) geldig voor één jaar. Paspoort — Eerste Register No. 10.

In Naam van Napoleon de Eerste, Keizer der Fransen, Wij, Jan Gerard Kemmerling, Burgemeester van de Gemeente Heerlen,

Verzoeken de Burgerlijke en Militaire Autoriteiten ongehinderd te laten passeren van Heerlen, departement van de Nedermaas, naar Keulen, departement van de Roer;

de Heer Nathan Moijses

van beroep koopman,

geboortig van Heerlen, departement van de Nedermaas, wonende te Heerlen

en aan hem zo nodig hulp en bescherming te verlenen.

Afgegeven aan .....

Signalement (van Nathan voornoemd)

Oud 44 jaar — lengte 1 meter 67 centimeter — haren bruin, grijzend — voorhoofd kaal — wenkbrauwen bruin — ogen grijs — neus groot — mond middelmatig — baard bruin — kin rond en langwerpig — gezicht ovaal — gelaat met een hoge kleur — bijzondere kenmerken: pokdalig. Handtekening van de houder (was getekend) natan Moses.

Vlak onder de handtekening staat : „Belangrijke mededeling; In de steden waar zich een Commissaris Generaal van Politie bevindt, is de houder verplicht zich bij hem te melden, om zijn Paspoort voor gezien te laten aftekenen.

Onder „Afgegeven aan . . . . .” volgt :

Gedaan te Heerlen de vier en twintigste april 1808.

De Secretaris (niet getekend). De Burgemeester (w.g.) J. G. Kemmerling. Hieronder staat vermeld dat Nathan in Mühlheim aan de Rijn is geweest op 20 maart 1808 (??).

Uit de aantekeningen op de achterzijde blijkt dat hij achtereenvolgens zijn paspoort heeft getoond :

op 15 december 1808 aan E. F. Pannekoek, Procureur des Konings, te Zutphen;

op 23 december aan J. A. Peuqbergen, President van het Bestuur te Doesburg;

op 26 december 1808 aan A. J. Leydeckers, Procureur des Konings te Arnhem;

op 29 december 1808 aan J. A. Ten Haven, ten kantore van de Procureur des Konings voor Nijmegen.

Nathan Moses had zich niet gehouden aan het Keizerlijk Besluit tot naamsverandering; hij bevond zich buiten het gebied van Heerlen in de tijd waarin hij zich bij de burgemeester had moeten melden. Toen hij dan ook kwam opdagen om zijn paspoort te laten vernieuwen, had hij pech. Zijn vervallen pas werd door burgemeester Kemmerling ingehouden en opgezonden naar de Prefect van de Nedermaas te Maastricht, de heer Roggieri. Deze stelde op de achterzijde ervan enige aantekeningen in het Frans, die in vertaling luiden :

„Aangezien de Prefect op de 6de oktober 1808 de voorschriften aan de burgemeesters heeft gegeven over de uitvoering van het Keizerlijk Besluit van 20 juli 1808 met betrekking tot de Joden, en de Jood genoemd in het onderhavig paspoort, dit besluit niet heeft kunnen nakomen, daar hij afwezig was, wordt de burgemeester van Heerlen gemachtigd hem toe te staan zijn naam te veranderen. En nadat de verandering zal hebben plaats gehad, zal hij zich door een procureur tot de Prefect moeten wenden. Een aanvullende staat, opgemaakt volgens de voorschriften van het schrijven van 6 oktober 1808 en het betreffende paspoort zullen in handen van de burgemeester van Heerlen blijven.

Daar Natan Moijse(s) in het geheel niet heeft voldaan aan het Keizerlijk Besluit met betrekking tot de naamsverandering, kan hij geen nieuw paspoort verkrijgen.”

Op deze wijze moest Nathan Moijses, alias Bernard Benedic, boeten voor zijn verzuim.

En hiermede nemen wij afscheid van een serie gebeurtenissen, die, als onderdeel van een groter geheel minder bekend, van belang zijn geweest voor de toekomst, niet in het minst door de stempel die ze gedrukt hebben op de relatie tussen bestuur en bevolking in later tijd, met name voor wat betreft een goed functionerende, alle medeburgers omvattende organisatie van de Burgerlijke Stand.

JO HORST.

historische chroniek

ALGEMENE LEDENVERGADERING VAN LIMBURGS GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP, KRING HEERLEN, OP 27 MEI 1960.

Tijdens deze druk bezochte bijeenkomst hield de heer F. X. Schobben uit Waubach een boeiende voordracht over een markante figuur onder de titel: „MARTIN CUDELL, EEN GROOT LIMBURGER, DIE VOOR ONS GEWEST VERLOREN GING”. Cudell was de zoveelste in de rij van grote Limburgers, die hun carrière in het kultuurverwante buitenland hebben gemaakt. Na zijn verblijf te Parijs onder Napoleon I keerde hij in onze streek terug en werd als *eerste* in ons land de man, die de archeologie bestudeerde door middel van het bodemonderzoek. In verschillende geschriften, onbekend geraakt in de nederlandse vakliteratuur, gaf Cudell blijk van zijn kennis van zaken. Tijdens de hollandse bezetting van Maastricht onder generaal Dibbets kwam de positie van Cudell als politie-commissaris in het gedrang, waarop zijn uitwijzing volgde. Als kantonrechter te Hasselt duurde zijn belangstelling voor de streekarcheologie onverminderd voort.

Hij onderhield contacten met andere toonaangevende figuren van zijn tijd zoals uit zijn correspondentie kon worden aangetoond. Met name moet hier Simon Pierre Ernst, kanuniek van Kloosterrade, vermeld worden, die met de latere pastoor-rijksarchivaris Jos Habets de grondlegger is van onze limburgse historiografie.

EXCURSIE OP 21 JUNI 1960.

Onze kermis-uittocht naar het *Landesmuseum Bonn* en onze opsporingsreis naar de bronnen van de romeins-Keulse waterleiding in de Eifel, de z.g. Teufelskalle, blijven een markant feit in het leven van de Kring. Directeur dr H. von Petrikovits verwelkomde ons gezelschap en beklemtoonde o.m. de betekenis van romeins Heerlen met zijn thermengebouw voor de archeologie, waarbij hij wees op de bouwkundige overeenkomst met de thermen van Xanten. Bijzondere aandacht werd besteed aan de romeinse en de frankische afdeling. Enigszins uitvoerig bleef dr Friedenthal uitweiden bij het grafmonument voor Marcus Caelius, officier van Legio XVIII, die bij de slag in het Teutoburgerwoud in het jaar 9 na Chr. omkwam. De tekst met o.m. de woorden „bello Variano” staat afgedrukt bij A. W. Byvanck: Nederland in den romeinischen tijd, 1943, I, afb. 10. Onder de bijzonder rijke verzamelingen bevindt zich ook het altaar voor Hercules Saxanus van een vexillatio van Legio VI, die in het begin der 2e eeuw in het Bröhdal stenen gekapt heeft voor de nieuw gestichte Colonia Traiana (Xanten). Prof. Christ brengt dit gegeven in verbinding met de bouw der burgerlijke thermen van Xanten en dientengevolge met die van romeins Heerlen.

De namiddagtocht mogen we een geslaagde opsporingsrit noemen naar enige geconserveerde bronnen van de romeinse waterleiding naar Keulen. Vooral de te bezichtigten Brunnenstube te Kallmuth overtrof ieders verwachting.

Voeg hier nog bij, dat het gezelschap tijdens de rit voortdurend voorlichting kreeg bij monde van onze voorzitter, de heer J. J. Jongen, uitstekend kenner van het landschap, zijn geologie, zijn industrieën en zijn geschiedenis. Een wel geslaagde studiereis.

OULDHEIDKUNDIGE VONDST aan het Wilhelminaplein en aan de Akerstraat-oostelijke zijde. Hierop komen we nader terug.

L.v.H.